

UDC: 811.161.1'367
811.163.6'367:811.161.1'367
DOI: 10.55302/PS24221101kk

ЧТО ЖЕ ТЫ ПЛАЧЕШЬ: KAJ PA JOKAŠ?
SOPOSTAVITEV RUSKE IN SLOVENSKE ZGRADBE S
ČLENKI Z VIDIKA KONSTRUKCIJSKE SLOVNICE

Katja Kitanovska Kos
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Ljubljana, Slovenija

Ključne besede: konstrukcije, nespremenljivi deli, spremenljivi deli, nekompozicijski večbesedni izrazi, členki, večpomenskost, večfunkcijskost.

Izvleček: Prispevek sopostavlja rusko členkovno zgradbo *ЧТО ЖЕ* + NP – Nom + VP in slovensko členkovno zgradbo *KAJ PA* + (NP – Nom) + VP in se pri tem opira na teoretična vodila konstrukcijske slovnice. V prispevku dokazujemo, da imata zgoraj navedeni zgradbi vse lastnosti, ki jih zahteva konstrukcijska slovnica za opredelitev večbesednega izraza s pojmom *konstrukcija*. Obenem opozarjamo na odvisnost pomenov in funkcij členkov od drugih elementov v konstrukciji oz. od celotne konstrukcije.

ЧТО ЖЕ ТЫ ПЛАЧЕШЬ: KAJ PA JOKAŠ?
JUXTAPOSITION OF RUSSIAN AND SLOVENIAN
STRUCTURES WITH PARTICLES FROM THE PERSPECTIVE
OF CONSTRUCTION GRAMMAR

Katja Kitanovska Kos
Faculty of Arts of the University of Ljubljana
Ljubljana, Slovenia

Key words: constructions, invariables, variables, non-compositional multi-word expressions, particles, polysemy, multifunctionality.

Summary: This article juxtaposes the Russian structure *ЧТО ЖЕ* + NP – Nom + VP with the Slovene structure *KAJ PA* + (NP – Nom) + VP with the help of the theoretic principles of Construction Grammar. Firstly,

the article tries to prove that both of the above-mentioned constructions have all of the properties which are requested by the Construction Grammar for defining a multi-word expression as the concept construction. Secondly, it tries to expose the dependency of meanings and functions of particles to the other elements in the construction and to the whole construction.

Uvod

V prvem delu pričujočega prispevka bomo opredelili konstrukcijsko slovnico kot jezikoslovno smer, opisali njena teoretična izhodišča in definirali *konstrukcijo* kot njen osrednji pojem. Drugi del bo namenjen kompleksnosti funkcij in pomenov členkov ter vplivu norm jezikovne skupnosti na njihovo rabo in razumevanje. Rusko zgradbo *ЧТО ЖЕ* + NP – Nom + VP in slovensko zgradbo *KAJ PA* + (NP – Nom) + VP ter njune primere bomo sopostavili v tretjem delu. Zatem se bomo osredotočili na pregled omenjenih primerov zgradb v ruskem in paralelnem slovenskem korpusu (*Национальный корпус русского языка*).¹

S primerjavo primerov ruske in slovenske zgradbe bomo skušali dokazati naslednje:

- a) zgradbi imata vse lastnosti, ki so po konstrukcijski slovnici značilne za konstrukcije;
- b) zgradbi imata podobno obliko, podobne pomene in komunikacijske funkcije;
- c) idiomatske konstrukcije oz. konstrukcije z nekompozicijskim pomenom so tesno povezane s formalnim slovnичnim sistemom;
- d) č) norme oz. družbena pričakovanja jezikovne skupnosti vplivajo na rabo in razumevanje konstrukcij;
- e) pomene in funkcije členkov lažje interpretiramo, če upoštevamo vse elemente v določeni konstrukciji.

¹ V nadaljevanju bomo uporabljali okrajšavo NKRJa.

1. Konstruksijska slovnica

1.1 Opredelitev CxG

Konstruksijska slovnica je jezikoslovna smer, ki se je razvila v 80. letih 20. stol. Njeni začetki so povezani z besedili Charlesa J. Fillmorja (Fillmore 1988a, 1988b). Ta jezik obravnava z vidika kompleksno zgrajenih **konstrukcij**, ki jih govorci ponotranjijo kot zaključene celote. Konstruksijska slovnica se ne ukvarja s sestavljanjem že znanih manjših elementov v večjo celoto glede na obstoječa slovnična pravila, ampak s **prepoznavanjem kompleksnih slovničnih vzorcev** (Fillmore 1988a: 35–7). Opredelitve konstrukcij se med različnimi avtorji razlikujejo, kot stalnice se pojavljajo naslednji kriteriji:

- a) so večbesedni izrazi;
- b) imajo spremenljive in nespremenljive dele;
- c) so nekompozicijske – njihovo zgradbo določa pomen, ki ni enak vsoti pomenov posameznih elementov in skladenjskih vezi med njimi (Rakhilina, Uhlik 2019: 1).

Zgoraj zapisane stalnice so smernice, na podlagi katerih smo izbrali zgradbi, ki ju v tem prispevku sopostavljamo. Potrebno pa je poudariti, da po Fillmorju en lingvistični izraz predstavlja več konstrukcij oz. so vse besede in besedne zveze v konstrukciji konstrukcije ali natančneje »*by construction we mean any syntactic pattern which is assigned one or more conventional functions in language*« 'z besedo konstrukcija mislimo na vsak skladenjski vzorec z eno ali več ustaljenih funkcij v jeziku' (Fillmore 1988a: 36). Fillmore pri tem opozarja, da je *konstrukcija* vsak abstrakten slovnični vzorec, medtem ko je *konstrukt* njegova konkretna realizacija.

Res je, da je bil sam termin *konstrukcija* v ruskem jezikoslovju v rabi pred konstrukcijsko slovnico,² vendar se je v pomenu, ki mu ga pripisuje konstrukcijska slovnica, začel uporabljati v delih Jekaterine V. Rahiline (2008, 2010, 2012, 2013, 2016, 2019) in Leonida L.

² Natalija J. Švedova (1960) in Jurij D. Apresjan (1967), Elena V. Padučeva (1977).

Iomdina (2010, 2013, 2015). Oba se opirata na teoretična izhodišča Fillmorja, a za razliko od Rahiline, ki podaja celovit pregled konstrukcij v ruščini, Iomdin obravnava le specifične oz. neklasične primere (*чёрта с два* 'niti slučajno', *все равно* 'še vedno'/'kljub temu', *мне негде спать* 'nimam kje spati'). Čeprav je konstrukcijska slovnica v današnjem jezikoslovju zelo razširjena, so njena izhodišča in metodologije v slovenskem prostoru manj znani. Izjema je prispevek dr. Mojce Smolej (2015), v katerem avtorica poudarja, da je za razumevanje semantične in skladenjske vloge členkov nujno potrebno upoštevati konstrukcijski pristop.

Teoretična izhodišča CxG

Manifest konstrukcijske slovnice je postal prispevek *Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone* 'Pravilnost in idiomatičnost v slovničnih konstrukcijah: primer *Let Alone*' (Fillmore et al. 1988b), v katerem Fillmore nastopi proti atomski obravnavi jezika oz. proti obravnavi večbesednih izrazov s perspektive posamičnih elementov, ki so sicer sestavljeni v celoto glede na standardna slovnična pravila. Avtor prav tako kritizira določanje pomena večbesednih izrazov glede na slovarski pomen njihovih sestavnih delov. Svoja teoretična izhodišča razvija na podlagi primera *let alone*:

(1) *I doubt* (C) *he made colonel* (A), *let alone general* (B)
'Dvomim, da je bil polkovnik, kaj šele general.'

Z njim pokaže, da elementi v konstrukciji ne funkcionirajo posamično, temveč v tesni medsebojni odvisnosti in jih je zato tudi interpretirati mogoče le povezane v celoto: skladenjsko nespremenljivi del *let alone* povezuje spremenljiva elementa A (*he made colonel*) in B (*general*), medtem ko spremenljivi element C (*I doubt*) zanika celotno prepozicijo. Semantično je element A šibkejši od elementa B (ne verjamem niti v A, zato ni razloga, da bi verjel v B), zato je s pragmatičnega vidika osrednji element (B) ovržen še močneje kot sicer že zanikani element A. Oblika, pomen in komunikacijska funkcija konstrukcij so po Fillmorju neločljivo povezani (Fillmore 1988b: 511–519). Celovitost konstrukcije kot jezikovnega znaka je bistvo teorije CxG. Fillmore sicer ne zanika ne formalnega slovničnega sistema ne obstoja »jedrnih konstrukcij«, katerih deli so sestavljeni po

obstoječih slovničnih pravilih, a zagovarja celostno obravnavo jezika, ki se osredotoča tudi na idiomatske konstrukcije. Teh pa ni mogoče interpretirati le opirajoč se na formalna znanja o jeziku. Avtor poudarja, da moramo za njihovo razumevanje upoštevati medsebojno odvisnost skladske, semantične in pragmatične ravni konstrukcij ter ukiniti mejo med slovarjem in slovnico, saj ni mogoče določiti omejitev in pogojev delovanja ene izmed ravni, ne da bi razumeli tudi omejitve in pogoje ostalih dveh ravni. Fillmore svojo pozornost posveča predvsem formalnim idiomom, ki imajo nespremenljive in spremenljive dele³ (za razliko od substantivnih idiomov s točno določeno besedno strukturo) ter je njihova skladnja podrejena pomenu in pragmatični funkciji. Ti so zelo natančno strukturirani in visoko produktivni. Ugotavlja, da za njihovo analizo standardna slovnična pravila niso dovolj. Nujno potrebni so mehanizmi, ki bodo ustrezni za obravnavo »centra in periferije« ter eksplicitni sistem reprezentacije, s katerim bomo lahko, brez izgube posploševanja, razkrili vse konstrukcije v jeziku – splošne in idiomatske, saj nas bo šele razumevanje fenomenov v jeziku pripeljalo do razumevanja delovanja jezika na splošno (Fillmore 1988a, 1988b, 1998). Osnovno orodje konstrukcijske slovnice so **konstrukcije** oz. pari oblike in vsebine, ki združujejo izrazne zgradbe z njihovim pomenom. Konstrukcija (C) je sestavljena iz oblike (F) in pomena (S), pri čemer določen vidik (F) in določen vidik (S) nista razvidna iz značilnosti elementov konstrukcije (C) ali značilnosti drugih konstrukcij. Po Fillmorju je pomen tisti, ki določa strukturo konstrukcij. Paradoks pa je v tem, da ga ni mogoče določiti iz posamičnih delov konstrukcije in skladske vezi med njimi (Rahilina in Testelec 2016: 5).⁴

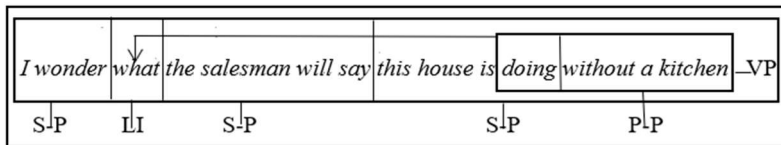
³ Nespremenljivi deli so tisti, ki v različnih konstruktih konstrukcije ohranjajo enako obliko in pomen (čeprav nekatere konstrukcije v določeni meri dopuščajo variacije kot je npr. število glagola). Spremenljivi deli spreminjajo obliko in pomen, vendar morajo ustrezati natančno določenim pogojem konstrukcije, da lahko zavzamejo mesto v njej. Tako spremenljivi kot nespremenljivi deli so obvezni elementi konstrukcije. V izjemnih primerih je lahko kakšen od njih izpuščen, če to dovoljuje konstrukcija.

⁴ Z ujemanjem skladnje in semantike se je ukvarjal že Chomsky, s katerim je v svojih zgodnjih letih delovanja sodeloval Fillmore. Po Chomskem predikat od svojega dopolnila pogosto zahteva točno opredeljene semantične pogoje kot so npr. živost/neživost, moški/ženski spol, časovni okvir itd. Tako je npr. izraz **The boy*

Fillmore v prispevku *Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The What's X doing Y? Construction* 'Slovnice konstrukcije in jezikovne posplošitve: Konstrukcija *What's X doing Y?*' (1998) pokaže, da so konstrukcije kot večbesedne enote zgrajene iz več manjših konstrukcij oz. da so idiomatske konstrukcije prepletene oz. pogojene s splošnimi konstrukcijami. Z mehanizmi konstrukcijske slovnice predstavi semantične in skladenjske lastnosti, ki določajo konstrukcijo **WXDY** – *What's X doing Y* (nesprejemljiva dela: *what, doing*; spremenljiva dela: *X, Y*) in razloži, kako so njeni konstrukti povezani z drugimi, neidiomatskimi, oz. »jedrnimi« ali splošnimi konstrukcijami. Spodaj prikazani konstrukt konstrukcije WXDY je prepleten s petimi jedrnimi konstrukcijami:

(2) *I wonder what the salesman will say this house is doing without a kitchen.* 'Zanima me, kaj bo rekel prodajalec, da ta hiša dela brez kuhinje.'

*The Non-Subject Wh-Question Construction*⁵

1) celotni konstrukt: *Non-Subject Wh-Question Construction* 'brezosebkovna vprašalna wh-konstrukcija';

2) *what + doing without a kitchen: Left Isolation Construction* 'vprašalna konstrukcija s premikom na levo';

3) *doing without a kitchen: Verb Phrase Construction* 'konstrukcija z glagolsko zvezo';

frightens sincerity '*Deček je prestrašen iskrenosti' (*The boy is afraid of sincerity* 'Deček se boji iskrenosti') anomalen zaradi konteksta, ki ni ustrezen glagolu *frighten* 'prestrašiti'.

⁵ Fillmore z brezosebkovno vprašalno konstrukcijo misli na konstrukcijo z odprtim vprašanjem, ki ne povprašuje po osebkju.

4) *I wonder, the salesman will say, this house is doing: Subject-Predicate Construction* 'prisojevalna konstrukcija';

5) *without a kitchen: Prepositional Phrase Construction* 'konstrukcija s predložno zvezo'.

Fillmore navaja naslednje konstrukte konstrukcije WXDY (Fillmore 1998):

(3) *What's this fly doing in my soup?* 'Kaj dela ta muha v moji juhi?'

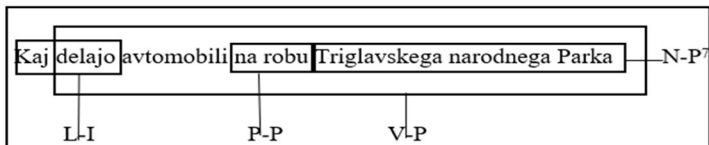
(4) *What is this scratch doing on the table?* 'Kaj dela ta praska na moji mizi?'

(5) *What's your name doing in my book?* 'Kaj dela tvoje ime v moji knjigi?'

S spodnjo sliko ponazarjamo še slovenski konstrukt konstrukcije Kaj (pa) dela + X + Y⁶ in pet splošnih konstrukcij, ki jih ta vsebuje:

(6) *Kaj delajo avtomobili na robu Triglavskega narodnega parka?* (Gigafida)

Brezosebna vprašalna konstrukcija⁷

Fillmore dokaže, da semantična interpretacija WXDY konstrukcije ni povezana z dobesednim pomenom ali kompozicijskostjo, saj jo s pomenskega vidika opredeljuje neprimernost in nenavadnost (*incongruity*) dejstva, da je določena stvar na določenem

⁶ Spremenljivka X je osebek v imenovalniku, spremenljivka Y pa sekundarni predikat, ki skladenjsko ni omejen (v našem primeru gre za prislovno določilo kraja). Pri nespremenljivem delu *dela* število in oseba glagola nista omejena.

⁷ NP na sliki predstavlja konstrukcijo s samostalniško zvezo.

mestu. Dokaže tudi, da so konstrukti konstrukcije WXDY morfoskladenjsko povezani:

a) V stavkih se vedno pojavlja glagol *do*.

(7) *What was she doing under the bed?: What act was she performing under the bed?*

‘Kaj je delala pod posteljo?’: ‘Kakšno dejanje je izvajala pod posteljo?’

Neprirodnost je izražena le v levem stavku, ki je konstrukt konstrukcije WXDY, medtem ko desni stavek to ni.

b) Glagol *do* mora biti ubeseden s sedanjiškim progresivom (*present continuous*), ki označuje trajanje.

(8) *What is this scratch doing on the table?: *What does this scratch do on the table?*

‘Kaj dela ta praska na mizi?’: *‘Kaj ta praska naredi na mizi?’

c) Navadno *why* in *what* stavki dovoljujejo *else*, konstrukcija WXDY pa ne.

(9) *Why else are you eating cold pizza?: *What else are you doing eating cold pizza?*

‘Zakaj sicer ješ hladno pico?’: *‘Kaj sicer delaš, da ješ mrzlo pico?’

d) Konstrukcija WXDY ne dovoljuje negacije *be in do*.

(10) *What wasn't I doing right: *What aren't my brushes doing soaking in water?*

‘Česa nisem delal prav?’: *‘Česa moji čopiči ne delajo, da se namakajo v vodi?’⁸

⁸ Naj opozorimo še na naše opažanje, da že sopostavitev angleške konstrukcije WXDY in slovenske konstrukcije Kaj (pa) dela + X + Y kaže na podobne omejitve sopostavljenih konstruktov. Vsi dobesedno prevedeni anomalni angleški konstrukti so namreč tudi v slovenskem prevodu anomalije.

Po Fillmorju so konstrukcije neomejeno kompleksne, med njimi je mogoče ugotoviti generalizacije na ravni posameznega jezika in na ravni vseh jezikov. Jezik je mreža med sabo povezanih konstrukcij, ki dovoljuje neskončni niz stavkov. Konstrukcije so sestavljene iz več manjših samostojnih konstrukcij, ki prinesejo v konstrukcijo kot celoto svoje zahteve. Te pa niso nič drugega kot natančno določene manjše samostojne konstrukcije, saj so konstrukcije zložene ena v drugo kot škatle v škatlah (Fillmore 1988b: 37).

Med Fillmorjevimi učenci izstopa Adele E. Goldberg, ki poudarja, da moramo pri povezovanju konstrukcij razumeti njihove funkcije, prepoznati bistvene dimenzije in upoštevati omejitve spremenljivih delov. Ujemati se morata oblika in pomen. Pri njihovi uporabi pa je nujno potrebno upoštevati tudi **konvencije jezikovne skupnosti**. Konstrukcije nam namreč omogočajo, da jih uporabljamo v novih situacijah in dopuščajo rabo različnih besed, redko pa dovoljujejo rabo poljubnih besed. Goldbergova razlaga, da se **oblike konstrukcij z določeno funkcijo v različnih jezikih razlikujejo, prav tako se razlikujejo njihovi pogoji rabe** (Goldberg 2019: 34–38). Pri opredelitvi njihovih omejitev kot pomembne izpostavlja naslednje vidike: semantiko, skladnjo, fonetiko, informacijsko strukturo in **družbeni kontekst** ter poudarja, da splošno veljavnih meril za določanje skladenskih kategorij ni, saj se ta med posameznimi jeziki razlikujejo. Hkrati je jasno, da je posploševanje mogoče v vsakem jeziku, saj sicer jezika ne bi mogli uporabljati kreativno (Goldberg 2019: 37–40).

2 Vloga členov v zgradbah

Fillmorja sta že v mladih letih zanimali **leksikalna struktura in semantika**. Raziskoval je ponavljajoče se pojavljanje določenih besed v določenih strukturah in skušal z nizom izbranih besed izoblikovati okvirje, v katerih lahko obstajajo specifične slovnične kategorije. Ugotovil je, da so z vidika skritih pomenov večbesednega izraza in namenov govorca za preučevanje pomembne predvsem besede brez samostojnega pomena (*but* 'ampak', *yet* 'vendar', *however* 'vseeno', *moreover* 'poleg tega'), ki imajo moč spremeniti pomen celotne struk-

ture in retorični vidik sporočila. **Preučeval je tipe slovničnih vzorcev, v katerih se določene nepolnopomenske besede pojavljajo, in skušal opredeliti pomenske in retorične spremembe, ki jih tam povzročajo.**

Konec 60. let so z vidika diskurza tudi v ruskem jezikoslovju besede brez samostojnega pomena postale pomembne za preučevanje. Elena E. Padučeva in Tatjana M. Nikolajevna sta se osredotočili predvsem na členke, s katerimi govorec podaja več sporočil hkrati: **razkriva svoj odnos do naslovnika, do dotične situacije, svoje namere in čustva ter povezuje več jezikovnih enot v celoto.** Zanimivo je, da že v delih Padučeve (1977) in Nikolajeve (1985), ki sta posvečeni skritim pomenom besed in funkcijski ter pomenski opredelitvi členkov, najdemo sledi izhodišč konstrukcijske slovnice, čeprav se avtorici na teorijo te jezikoslovne smeri ne opirata. Obe poudarjata **kompleksnost skritih pomenov členkov, njihovo odvisnost od drugih elementov v zgradbi in prepletenost skladienske s semantično platjo.** Padučeva in Nikolajeva kot ključna mehanizma razkrivanja skritih vsebin opisujeta teoriji *prezumpcije* in *presupozicije*, ki poleg obstoječega sporočila, tudi govorčevo soproščilo obravnavata kot jezikoslovno dejstvo. Že od 70. let naprej jezikoslovcem služita kot orodje za opisovanje implicitnega smisla v nasprotju z eksplicitnim. Po mnenju Padučeve nosilec implicitnega pomena ni ne govorec ne slušatelj, temveč stavek sam (Padučeva 1977: 4). To pomeni, da je po njenem prezumpcija objektivno dejstvo semantične strukture stavka in je zato neodvisna od govorca, slušatelja in govorne situacije nasploh. Nikolajeva njen pogled ocenjuje kot zastarel, saj je ključnega pomena za razumevanje izraza ravno govorec in svoj fokus, **s semantične, premika na pragmatično presupozicijo**, ki je po njenem **družbeno pogojena** (Nikolajeva 1985: 83). Na tem mestu je pomembno izpostaviti, da se je tudi Fillmore že pred začetkom razvoja konstrukcijske slovnice in vzporedno z njo poglobljeno ukvarjal z **razumevanjem mehanizmov jezika na osnovi komunikacije** in se intenzivno posvečal pragmatiki, performativnosti in govornim dejanjem. Zanimalo ga je, na kakšen način in v odvisnosti od česa govorec **oblikuje svoja sporočila, razume sporočila drugih, jih ovrednoti, ustvari svoj lasten model sveta in ga skuša posredovati drugim.** Iz njegovih ugotovitev lahko povzamemo, da na rabo in razumevanje sporočil vplivajo **kontekstualni**

pogoji (*Good morning* ‘dobro jutro’ je npr. izraz, ki ga je primerno izreči le ob določenem delu dneva in samo enkrat), **družba**, v kateri govorec živi (družba, ki ne pozna koncepta zakona, gotovo tudi ne pozna koncepta prevare) in **stereotipi**, ki jih je ta ustvarila. Moškega lahko npr. z besedo *bachelor* ‘samec’ opisujemo le določeno obdobje, saj **glede na družbeno pričakovanje** fantje odrastejo, hodijo na zmenke, se poročijo in ostanejo poročeni (Fillmore 1976: 23–27; Fillmore 2006: 379–381). Podobno kot Fillmore tudi Nikolajeva ugotavlja, da **je vsako opisovanje situacije povezano s perspektivo tistega, ki jo opisuje, ta pa vedno obstaja v odnosu z obstoječim družbenim pričakovanjem (ki je spet postavljeno z določene perspektive), saj je pod vsako subjektivno oceno zamaskirana objektivna norma** (Nikolajeva 2013: 211–212). **Jezik je sredstvo, s katerim lahko svojo perspektivo pokažemo, izkažemo empatijo, naklonjenost oz. nenaklonjenost določeni osebi, njenemu dejanju ali vedenju. Norma je po Nikolajevi ključen termin pri razumevanju pragmatičnih in konvencionalnih implikacij, ki predstavljajo osnovo vsakemu sporazumevanju.** Naslovniki preko implikacij izvemo o miselnih smernicah sporočevalca, o njegovih namerah in normah, ki nam morda še niso znane.

Členki so tisti, ki na normo opominjajo, vendar vedno v povezavi drugimi elementi, saj sami nimajo te moči.⁹ Nikolajeva opisuje členke kot nepolnopomenske, nepregibne, večpomenske in v svojem bistvu naklonske besede, ki vplivajo na komunikacijske značilnosti sporočila. Lahko imajo več pomenov oz. imajo v različnih kontekstih različne pomene (Nikolajeva 1985: 3–13):

(11) *Говоряй, и умирающему не так сйрашно умирайть, как свидетелям смойрейть на это.* ‘Pravijo, da celo umirajočemu ni tako grozno umirati, kot je pričam to gledati.’

Členki so lahko sinonimni:

(12) *Вой какой вымахал!* = *Вон какой вымахал!* ‘Lej, kako je zrasel!’

⁹ Med drugim tudi izpostavlja, da je z jezikovnimi sredstvi mogoče v okviru objektivnih implikacij naslovniku podati lažno normo ali posplošitev.

(13) *Вой̄ йошѣл дождь!* = *Вон йошѣл дождь!* ‘Lej, dežuje!’

Kljub temu pa sinonimnih členkov ni vedno mogoče uporabljati v enakih kontekstih:

(14) *Ученосӣь – вой̄ чума.* ‘Preveč pameti škoduje.’

(15) **Ученосӣь – вон чума.* *‘Učenost – tam čez je kuga.’
(Nikolajeva 1985: 11–13)

Nikolajeva ocenjuje, da **členki od konteksta niso le odvisni, temveč so kontekst sposobni celo spreminjati.** Navaja sledeče primere (Nikolajeva 1985: 11):

(16) *И то̄лько/ з̄уляӣь й̄уда он больше не ходил.*
‘Samo/sprehajati se tja ni več hodil.’

(17) *И даже/з̄уляӣь й̄уда он больше не ходил.* ‘In celo/sprehajati se tja ni več hodil.’

(18) *И ведь/ з̄уляӣь й̄уда он больше не ходил.* ‘Saj tudi/sprehajati se tja ni več hodil.’

Tako Padučeva (1977) kot Nikolajeva (1985) poudarjata, **da ima posebno vlogo pri semantični opredelitvi členkov celotni izraz, ki mu članek pripada in njegovi drugi elementi. Slednja izpostavlja druge členke, njihove ponovitve, glagol, njegov vid in podobno** (Nikolajeva 2013: 210).

Členki so funkcionalno in semantično težko opisljivi. Te lastnosti jim ne gre pripisati le zaradi njihove večpomenskosti, ampak tudi, ker **so pogosto del nekompozicijskih konstrukcij.** Kot nesamostojna skladenjskofunkcijska besedna vrsta brez slovničnega in predmetnega samostojnega pomena so členki vedno odvisni od sobesedila, hkrati pa njegov pomen sooblikujejo. Zaradi tega bomo primere zgradb s členki v ruščini in slovenščini sopostavljali z vidika konstrukcijske slovnice, ki izhaja iz analize večbesednih enot. Členke preučuje kot del konstrukcije in ne kot posamezno enoto.

Značilnosti določenih konstrukcij so omejene na posamezne jezike. Takšne, ki so si po pomenu blizu, so v okviru določenega jezika zgrajene podobno, saj si jih je tako lažje zapomniti in jih uporabljati

(Rahilina 2010: 22–23). Zato bi bilo smiselno za vsak jezik izdelati slovar konstrukcij – **Konstruktikon**.¹⁰ Tu bosta z vidika podobnih zgradb obravnavani ruščina in slovenščina. Vsak primer bomo obravnavali s **skladenjskega, semantičnega in pragmatičnega vidika**.

3 Primerjava ruske zgradbe *ЧТО ЖЕ* + NP – Nom + VP in slovenske zgradbe *KAJ PA* + (NP – Nom) + VP

Pri analiziranju se osredotočamo na spodaj zapisana izhodišča:

1) V ruskem korpusu NKRJa in slovenskem korpusu Gigafida 2.0 iščemo primere ruske nekompozicijske zgradbe *ЧТО ЖЕ* + NP – Nom + VP in primere slovenske nekompozicijske zgradbe *KAJ PA* + (NP – Nom) + VP, ki imajo:

- nespremenljiva dela: *что же* oz. *kaj pa*;
- spremenljiva dela: NP – Nom + VP.

2) S sopostavitvijo primerov ruske in slovenske zgradbe primerjamo:

- pomene in funkcije ruske in slovenske zgradbe;
- njune spremenljive in nespremenljive dele;
- funkcije in pomene v primeru izpusta členka *же* oz. *pa*;
- funkcije in pomene v primeru negacije;
- besedni red njenih primerov;
- vpliv glagolskega časa na spremembo pomenov in funkcij v obeh zgradbah;
- vpliv družbenih norm oz. pričakovanj na rabo ruske in slovenske zgradbe.

¹⁰ Konstruktikon je Fillmorjev teoretični koncept jezika kot inventarja konstrukcij, obenem pa tudi praktična realizacija zbirke konstrukcij in njihovih opisov oz. slovarja konstrukcij. Gre za nadaljevanje Fillmorjeve ideje elektronske baze opisov semantičnih okvirjev imenovane *Framenet*, ki je bila uresničena v okviru Univerze Berkeley (Lyngefelt 2018: 1).

3) S primerjavo dokazujemo, da so v sopostavljenih ruskih in slovenskih zgledih v rabi konstrukcije.

4) Izhodiščna merila za ugotavljanje podobnosti in razlik med primeri ruske in slovenske zgradbe so pomeni, funkcije in oblika.

5) Produktivnost primerov preverjamo v ruskem korpusu NKRJa in slovenskem korpusu Gigafida 2.0.

6) Pri opisu ruskih členkov se opiramo na opredelitve Natalije J. Švedove (*Русская грамматика* 1980), pri opisu slovenskih členkov pa na opredelitve Andreje Žele (*Slovar slovenskih členkov* 2014).

3.1 Opredelitev ruske zgradbe ЧТО ЖЕ + NP – Nom + VP z vidika konstrukcijske slovnice

Na primerih iz NKRJa dokazujemo, da je ruski izraz tipa *Что же ты илачеш?* 'Kaj pa jokaš?' konstrukt konstrukcije oz. ena od uresničitev zgradbe *ЧТО ЖЕ + NP – Nom + VP* glede na zgoraj zapisane opredelitve konstrukcije.

(19) *Что же ты илачеш?* 'Kaj pa jokaš?' (NKRJa)

Nespremenljiva dela: *что же* 'kaj pa'

Spremenljiva dela: *ты илачеш* 'ti jokaš'

Funkcija: Zgradba izraža vprašanje *иочему* 'zakaj', z njim pa čudenje govorca in njegovo nerazumevanje vedenja ali situacije.

Pomen: Zakaj jokaš?

Что 'kaj' = vprašalni zaimek *иочему* 'zakaj' → **vprašalni členek**¹¹ [Ne razumem, zakaj jokaš?].

¹¹ Švedova (1980) členek *что* uvršča k skupini **vprašalnih** in k skupini **naklonskih poudarnih členkov**. Slednji poudarjajo sporočilo (ali del sporočila), oceno, kvaliteto, strinjanje, opozorilo, grožnjo, strah, sprejemanje, dopuščanje, dvom, negotovost, neopredeljenost odnosa, čudenje ali zaupanje. Avtorica dodaja, da je členek *что* izrazito večpomenski, saj lahko v nekaterih strukturah izraža vprašanje, v nekaterih pa izrazito subjektivno oceno, z njo pa odvečnost nečesa ali pa protest proti čemu.

Же 'pa' = **naklonski poudarni členek**,¹² ki v vprašanju poudarja nerazumevanje situacije [Kaj se je zgodilo, da jokaš?].

Družbeno pričakovanje:/

(20) *Чӣо же ӣы ӣлачешь, ẽлуїая?* 'Kaj jokaš, neumnica?'
(NKRJa)

Nespremenljiva dela: *чӣо же* 'kaj pa'

Spremenljiva dela: *ӣы ӣлачешь* 'ti jokaš'

Funkcija: Zgradba kot **retorično vprašanje** izraža **zavračanje dejanja in neprimernost vedenja**.

Pomen: Ni ne razloga ne smisla za jok. S tem ne boš ničesar dosegla.

Чӣо 'kaj' = **naklonski poudarni členek**, ki odvrča sogovornika od njegovega vedenja [Ne jokaj].

Же 'pa' = **naklonski poudarni členek**, ki v vprašanju poudarja nesmiselnost dejanja [Nima smisla jokati].

Družbeno pričakovanje: V takšni situaciji se ne joka.

(21) *Чӣо же не ӣредуїредили?* Kaj pa niste opozorili?
(NKRJa)

Nespremenljiva dela: *чӣо же* 'kaj pa'

Spremenljiva dela: (NP) *не ӣредуїредили*¹³ 'niste opozorili'

Funkcija: Zgradba izraža **očitek**.

Pomen: Morali bi me opozoriti, pa me niste. Ni prav, da ste bili tiho.

¹² Švedova (1980) členek *же* uvršča k **naklonskim poudarnim členkom** in pri tem poudarja, da je večpomenski, saj v različnih strukturah izraža različna čustva oz. stališča govorca (strinjanje, opozorilo, grožnjo, strah, sprejemanje, dopuščanje, dvom, negotovost, neopredeljenost odnosa, čudenje ali zaupanje).

¹³ V tem primeru je NP (Nom) izpuščen, saj gre za dialog in je iz konteksta jasno, komu je izjava namenjena.

Чӣо 'kaj' = **naklonski poudarni členek**, ki poudarja nezadovoljstvo [Ni mi všeč, da me niste opozorili].

Же 'pa' = **naklonski poudarni členek**, ki v vprašanju poudarja očitek [Če bi me opozorili, bi se bolje izteklo].

Družbeno pričakovanje: Niste izpolnili svoje dolžnosti.

3.1.1 Omejitve zgradbe **ЧТО ЖЕ + NP – Nom + VP:**

• V zgradbi, ki se povezuje z opisanimi pomeni in funkcijami ni mogoče uporabiti prehodnega glagola, če element *чӣо* zaseda njegovo valenčno mesto:

(22) **И чӣо же он увидел своим орлиным взором?* 'In kaj je pa videl s svojim orlovskim vidom?' (NKRJa)

Чӣо v tem primeru zaseda valenčno mesto prehodnega glagola *увидеть* 'zagledati' in zato ne nastopa v vlogi členska, ampak vprašalnega zaimka. Če *чӣо* ne zaseda valenčnega mesta prehodnega glagola, v zgradbi lahko uporabimo prehodni glagol:

(23) *Но чӣо же вы всё ружаете нас, мы ведь не только илдохое делаем.* 'Ampak kaj nas kar naprej grajate, saj ne delamo samo slabih stvari.' (NKRJa)

Valenčno mesto prehodnega glagola *ружать* 'grajati' zaseda osebni zaimek *нас* 'nas'.

• V zgradbi ni mogoče uporabiti predloga pred elementom *чӣо*:

(24) **О, Бог, за чӣо же ты наказал меня?!* 'O, Bog, za kaj si me kaznoval?!' (NKRJa)

Чӣо v tem primeru ni členek, ampak vprašalni zaimek.

• V zgradbi ni mogoče uporabiti elementa *чӣо*, ki nastopa v vlogi vprašalnega zaimka, tudi če ne zaseda valenčnega mesta prehodnega glagola:

(25) **А чӣо же происходит у нас?* 'Kaj pa se dogaja pri vas?' (NKRJa)

• Besednega reda členkov *чїо* in *же* v zgradbi ni mogoče spremeniti.

3.1.2 Opombe o zgradbi ЧТО ЖЕ + NP – Nom + VP

• Zgradba v večini primerov ohranja spremenljivi del NP – Nom.¹⁴

• Zgradba dopušča **negacijo**. V tem primeru izraža **vprašanje** *їочему* v sedanjiku (26) in pretekliku (27); **retorično vprašanje** s funkcijo poudarjanja **neodobravanja**, **nesmiselnosti** oz. **neprimernosti** dejanja ali vedenja v sedanjiku (28) in pretekliku (29) ter **očitka** v sedanjiku (30) in pretekliku (31):

(26) *Чїо же їы меня не всїречаеш?* 'Zakaj me počes srečati?' (NKRJa)

(27) *Чїо же їы не сходил в Дом їриезжих?* 'Zakaj nisi prišel v Dom obiskovalcev?' (NKRJa)

(28) *Ну чїо же їы не идѣшь, їодойди к нам.* 'No, kaj pa ne greš, pridi k nam.' (NKRJa)

(29) *Боже мой! Чїо же їы не разделся? Снимай все!* 'Kaj se pa nisi slekel? Sleci vse!' (NKRJa)

(30) *Чїо же їы не смойришь на меня?* 'Kaj pa me ne gledaš?' (NKRJa)

(31) *Мама, чїо же їы не їредуїредила?* 'Мама, kaj pa nisi opozorila?' (NKRJa)

¹⁴ Če si ogledamo primere iz NKRJa korpusa je razmerje primerov z in brez osebnega zaimka naslednje:

чїо же їлачеш?: *чїо же їы їлачеш* 1:18;

чїо же молчишь?: *чїо же їы молчишь* 10: 180;

что же смотришь: что же ты смотришь 0: 11;

что же стоишь: что же ты стоишь 8:44;

что же сидишь: что же ты сидишь 0:22;

что же ты смеёшься: что же ты смеёшься 0:8.

• Med spremenljivimi¹⁵ deli se lahko pojavijo drugi elementi, ki niso obvezni:

(32) *Что же вы раньше не сказали, Филипп Григорьевич, что в Риго едет?* 'Kaj pa niste prej povedali, Filipp Grigor'evič, da greste v Rigo?' (NKRJa)

• Neobvezni elementi se lahko pojavijo tudi takoj za nespremenljivima deloma:

(33) *Что же раньше-то мы до того не додумались?* 'Kaj se nismo tega domislili prej?' (NKRJa)

• Med nespremenljivima deloma se drugi elementi ne morejo pojaviti.

• Zgradba se **ob izpustu členka *же*** uporablja kot **retorično vprašanje**, s katerim izraža **neodobranje**, **nesmiselnost** oz. **nepriimernost** dejanja ali vedenja v sedanjiku (34) in pretekliku (35) ter **očitek** v sedanjiku (38) in pretekliku (39); kot **vprašanje *почему***, s katerim izraža **nerazumevanje** in **čudenje** v sedanjiku (36) in pretekliku (37):

(34) *Что ты плачешь, злая?! Ты гордиться должна!* 'Kaj jokaš, neumnica?! Morala bi biti ponosna!' (NKRJa)

(35) *Что ты расселся!* 'Kaj sediš!' (NKRJa)

(36) *Георгий, что с тобой? Что ты плачешь?* 'Georgij, kaj je s tabo? Zakaj jokaš?' (NKRJa)

(37) *Что ты разревелся?* 'Zakaj jokaš?' (NKRJa)

(38) *А ты, майюшка! Что ты не смойришь за дочками! Разве такая бедность бывает.* 'In ti, mamica! Kaj ne skrbiš za hčerke! Mar obstaja takšna beda!' (NKRJa)

(39) *Ну что ты выставил его как ...* 'No, kaj si ga izpostavil kot ...' (NKRJa)

¹⁵ Spremenljivih delov je lahko več, ker ima lahko glava v glagolski zvezi več dopolnil.

• Glagolski čas ne vpliva na pomene in funkcije zgradbe. Spodnji primeri dokazujejo, da ima zgradba v pretekliku in sedanjiku funkcijo **vprašanja** *почему* (40), (41), (42); funkcijo **retoričnega vprašanja** z izražanjem **neodobravanja**, **nesmiselnosti** oz. **neprimernosti** dejanja ali vedenja (43), (44), (45) in **očitka** (46), (47), (48):

(40) *Что же ты не шёл?* 'Zakaj nisi šel?' (NKRJa)

(41) *Что же ты не пришёл, папа?* 'Zakaj nisi prišel, očka?' (NKRJa)

(42) *Что же ты так волнуешься?* 'Zakaj si tako zaskrbljen?' (NKRJa)

(43) *Вот наказание! Что же вы в самом деле прислали ко мне, идите отсюда!* 'To pa je kazen! Kaj pa me pravzaprav nadlegujete, pojdite stran!' (NKRJa)

(44) *Что же Ты выискиваешь во мне вину, ведь Бог больше человека!* 'Kaj pa iščeš krivdo pri meni, Bog je vendar večji od človeka!' (NKRJa)

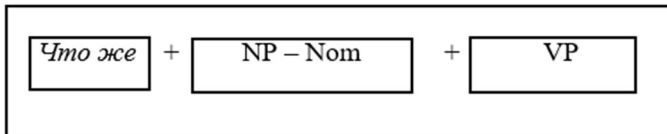
(45) *Что же ты так кричишь!* 'Kaj pa kričiš!' (NKRJa)

(46) *Что же ты не предупредила нас, доченька!* 'Kaj pa nas nisi opozorila, hčerkica!' (NKRJa)

(47) *Что же ты при мужиках-то молчал, а на меня обрушился?* 'Kaj pa si bil pri moških tiho, mene si pa napadel?' (NKRJa)

(48) *Что же ты меня не целуешь?* 'Kaj pa me ne poljubljaš?' (NKRJa)

ЧТО ЖЕ + NP – Nom + VP

3.2 Opredelitev slovenske zgradbe KAJ PA + (NP – Nom) + VP z vidika konstrukcijske slovnice

Na primerih korpusa Gigafide 2.0 bomo dokazali, da je slovenska členkovna zgradba tipa *Kaj pa jokaš* konstrukt konstrukcije oz. ena od uresničitev zgradbe KAJ PA + (NP – Nom) + VP.

49) *Kaj pa jokaš?* (Gigafida)

Nespremenljiva dela: kaj pa

Spremenljivi del: jokaš

Funkcija: Zgradba izraža vprašanje *zakaj*, z njim pa **čudenje govorca in njegovo nerazumevanje vedenja ali situacije.**

Pomen: Zakaj jokaš?

Kaj = vprašalni zaimek *zakaj* → **naklonski čustvenostni členek**, ki izraža čudenje [Ne razumem, zakaj jokaš?].

Pa = **povezovalni poudarni členek**, ki v vprašanju poudarja nerazumevanje situacije [Kaj se je zgodilo, da jokaš?].

Družbeno pričakovanje: /

(50) *Kaj pa jokaš, saj nisi punčka.* (Gigafida)

Nespremenljiva dela: kaj pa

Spremenljivi del: jokaš

Funkcija: Zgradba kot **retorično vprašanje** izraža **zavračanje dejanja ali neprimernost vedenja.**

Pomen: Ne jokaj, saj nisi punčka.

Kaj = **naklonski nikalni členek**, ki sogovornika odvrča od njegovega vedenja [Ne jokaj].

Pa = **povezovalni poudarni členek**, ki v vprašanju poudarja neprimernost dogajanja [Jok je za punčke, za fante se to ne spodobi].

Družbeno pričakovanje: **Za fante se jok ne spodobi.**

(51) *Kaj pa čvekaš po telefonu: dobro namreč vem, da mi prisluškujejo!* (Gigafida)

Nespremenljiva dela: kaj pa

Spremenljivi del: čvekaš

Funkcija: Zgradba izraža **očitek**.

Pomen: Moral bi biti tiho, pa nisi bil! Ni prav, da si spregovoril.

Kaj = **naklonski nikalni členek**, ki sogovornika odvrča od dejanja [Ne čvekaj!].

Pa = **povezovalni poudarni členek**, ki v vprašanju poudarja očitek [Zaradi tvojega čvekanja bom v težavah!].

Družbeno pričakovanje: Nisi izpolnil svoje dolžnosti.

(52) *Kaj pa rinete svoje nosove v tujo državo. To se ostalega sveta ne tiče.* (Gigafida)

Nespremenljiva dela: kaj pa

Spremenljivi del: rinete

Funkcija: Zgradba izraža pametovanje v smislu »**prav ti je**«.

Pomen: Ne bi se smeli vtikati. To se vas ne tiče. Prav bi bilo, da se ne bi vmešavali.

Kaj = **naklonski nikalni členek**, ki sogovornika odvrča od dejanja [Ne rinite].

Pa = **povezovalni poudarni členek**, ki v vprašanjih poudarja pametovanje [To se vam je zgodilo, ker rinete. Druge bi morali pustiti pri miru].

Družbeno pričakovanje: Vmešavanje v tuje stvari se ne spodobi.

3.2.1 Omejitve zgradbe KAJ PA + (NP – Nom) + VP

• V zgradbi, ki se povezuje z opisanimi pomeni in funkcijami, ni mogoče uporabiti prehodnega glagola, če element *kaj* zaseda njegovo valenčno mesto:

(53) **Kaj pa kuhate vašemu možu, da ima tako športno linijo?*
(Gigafida)

Kaj v tem primeru zaseda valenčno mesto prehodnega glagola *kuhati*, zato ne nastopa v vlogi členka, ampak vprašalnega zaimka. Če *kaj* ne zaseda valenčnega mesta prehodnega glagola, se zgradba lahko uporablja s prehodnim glagolom:

(54) *Kaj pa me tako gledaš?* (Gigafida)

V tem primeru valenčno mesto prehodnega glagola *gledati* zaseda osebni zaimek *me*.

- V zgradbi ni mogoče uporabiti predloga pred elementom *kaj*:

(55) **Za kaj pa sta stavila?* (Gigafida)

Kaj v tem primeru ni členek, ampak vprašalni zaimek.

- V zgradbi ni mogoče uporabiti elementa *kaj*, ki nastopa v vlogi vprašalnega zaimka, tudi če ne zaseda valenčnega mesta prehodnega glagola:

(56) **Kaj pa se dogaja pri zaposlovanju mladih?* (Gigafida)

3.2.2 Opombe o zgradbi KAJ PA + (NP – Nom) + VP

- Spremenljivi del NP (Nom) je v slovenščini pogosto izpuščen:¹⁶

(57) *Kaj pa noriš, o kakšnem truplu sanjaš?!* (Gigafida)

• Zgradba **dopušča negacijo** in v tem primeru izraža **hierarhično višji status upovedovalca v odnosu do kritiziranega naslovnika** v smislu »**prav ti je**« v sedanjiku (58) in pretekliku (59), (57); **retorično vprašanje** s funkcijo poudarjanja **neodobravanja, nesmiselnosti oz. neprimernosti** dejanja ali vedenja v pretekliku (60) in **očitka** v pretekliku (61):

(58) *Sami so si krivi, kaj pa ne zmagujejo.* (Gigafida)

¹⁶ V korpusu Gigafida 2.0 je primerov zgradbe KAJ PA + dopolnilo 49.219, od tega jih ima le 896 primerov osebni zaimek v 1. os., 1904 primerov v 2. os. in 493 primerov v 3. os. To pomeni, da ima le 6,7% primerov te zgradbe osebni zaimek. Pri tem je potrebno opozoriti, da ne gre vedno za primere naše konstrukcije, saj vsi ne ustrezajo njenim pogojem.

(59) *Pravijo celo, da se jim za te ženske zdi škoda anestezije, kaj pa niso pazile.* (Gigafida)

(60) *Joj, gospa, kaj pa niste takoj rekli!* (Gigafida)

(61) *Ja, kaj pa niste prej povedali, bi se tudi me iz kluba after 40 prijavile!* (Gigafida)

• Med spremenljivimi¹⁷ deli se lahko pojavijo drugi elementi, ki niso obvezni (60).

• Neobvezni elementi se lahko pojavijo tudi takoj za nespremenljivima deloma:¹⁸

(62) *Kaj pa prej ne premislijo!* (Gigafida)

• Med nespremenljivima deloma se lahko pojavijo elementi, ki so valenčno povezani s spremenljivimi deli in so zato v zgradbi obvezni:

(63) *Kaj me pa nisi poslušal!* (Gigafida)

• Zgradba **ob izpustu členka pa izraža retorično vprašanje**, z njim pa **neodobravanje** in **nesmiselnost** oz. **neprimernost** dejanja ali vedenja v vseh glagolskih časih (64), (65), (66) in **očitek** v sedanjiku (70) in pretekliku (71) ter **vprašanje ali** v vseh glagolskih časih (67), (68), (69):

(64) *Kaj jokaš, raje kdaj srečko kupi!* (Gigafida)

(65) *Kaj bodo hodili gledat naše siromaštvo, so govorili in niso razumeli, da samo z opozarjanjem v javnosti lahko napravimo korak naprej.* (Gigafida)

(66) *Kaj nisi imel kakšne boljše ideje, da bi kupil kaj boljšega, ne pa teh lovorjevih vencev ...* (Gigafida)

(67) *Kaj že greš?* (Gigafida)

(68) *Kaj nisi prišel po kupčiji?* (Gigafida)

¹⁷ Spremenljivih delov je lahko več, ker ima lahko glava glagolske zveze več dopolnil.

¹⁸ Primera, kjer bi se neobvezni element pojavil takoj za nespremenljivima deloma in za njim osebni zaimek v imenovalniku (kot spremenljivi del) nismo našli.

(69) **Kaj ne bomo pletle vencev?** (Gigafida)

(70) **Kaj ne poveš!** Jaz sem bila tako obupana, da sem odšla kar na policijo! Tako me je skrbelo, Tom. (Gigafida)

(71) Človeka samega najeda: kako sem lahko storil tako neumnost, sem se res moral basati z avtom ravno na to parkirišče, **kaj nisem mogel iti teh nekaj sto metrov raje peš.** (Gigafida)

• Zgradba s spremenjenim besednim redom členkov *kaj* in *pa* se funkcijsko delno ujema z obravnavano zgradbo. Lahko izraža **retorično vprašanje**, z njim pa **neodobranje** in **nesmiselnost** oz. **neprimernost** dejanja ali vedenja v vseh glagolskih časih (72), (73), (74); **očitek** v sedanjiku (78) in pretekliku (79) ter **vprašanje ali** v vseh glagolskih časih (75), (76), (77):

(72) **Pa kaj jokaš,** so mi govorili, saj enega otroka že imaš, ta pa se še niti rodil ni! (Gigafida)

(73) **Pa kaj bomo rinili čez mejo in se prepirali s cariniki,** ko pa je doma vsega. (Gigafida)

(74) **Pa kaj si šel krast v Makedoniji,** bog te nima rad?! (Gigafida)

(75) **Pa kaj nima PR svetovalca?** (Gigafida)

(76) **Pa kaj boste gradili novo državo kje na tihomorskih otokih,** ali kaj? (Gigafida)

(77) **Pa kaj ni že nehal igrati?** (Gigafida)

(78) **Pa kaj me preganjate!** (Gigafida)

(79) **Pa kaj mi nisi pomagal ...** (Gigafida)

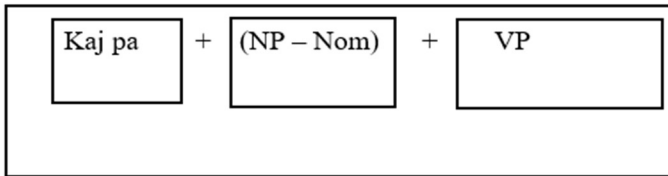
• Slovenska zgradba z izhodiščnim besednim redom KAJ PA + (NP – Nom) + VP spreminja funkcijo glede na glagolski čas; **z glagolom v pretekliku izraža pametovanje v smislu »prav ti je** (59). Pri redkih primerih smo ugotovili funkcijo retoričnega vprašanja z izražanjem neodobranja, nesmiselnosti oz. neprimernosti dejanja

ali vedenja (60),¹⁹ očitka (61)²⁰ in funkcijo pravega vprašanja *zakaj* (80):²¹

(80) ***Kaj si pa tako zgodaj vstal? se je začudila babica, ki je stala med kuhinjskimi vrati s porcelanastim čajnikom v rokah.*** (Gigafida)

• Zgradba z izhodiščnim besednim redom se pojavlja v sedanjiški in pretekliški obliki, med tem ko se zgradba s spremenjenim vrstnim redom členkov pojavlja v vseh časih.

• Funkcijo pravega vprašanja zgradba z *zakaj* ohranja v primeru izhodiščnega besednega reda, brez negacije in izpusta členka *pa*; konstrukcija s to funkcijo se navadno uporablja v sedanjiku (opomba 21).

¹⁹ Od 2256 konstruktov konstrukcije KAJ BITI PA+ dopolnilo (konstrukcija v pretekliku) smo našli le 4 konstrukte s funkcijo izražanja neodobranja, nesmiselnosti oz. neprimernosti vedenja ali dejanja. Pri tem je potrebno opozoriti, da ne gre vedno za primere naše konstrukcije, saj vsi ne ustrezajo njenim pogojem.

²⁰ Od 7382 konstruktov KAJ PA BITI + dopolnilo (konstrukcija v pretekliku) smo našli le 1 primer s funkcijo očitka. Pri tem je potrebno opozoriti, da ne gre vedno za primere naše konstrukcije, saj vsi ne ustrezajo njenim pogojem.

²¹ Od 2256 konstruktov konstrukcije KAJ BITI PA + dopolnilo (konstrukcija v pretekliku) smo našli le 4 konstrukte s funkcijo pravega vprašanja *zakaj*. Pri tem je potrebno opozoriti, da ne gre vedno za primere naše konstrukcije, saj vsi ne ustrezajo njenim pogojem.

	Ruska zgradba	Slovenska zgradba
Zgradba	<i>Что же</i> + NP – Nom + VP	Kaj pa + (NP – Nom) + VP
Nespremenljiva dela	<i>что же</i>	kaj pa
Spremenljiva dela	Np – Nom + VP	(Np – Nom) + VP
Funkcije	1) pravo vprašanje <i>zakaj</i>	1) pravo vprašanje <i>zakaj</i>
	2) retorično vprašanje: - neodobranje, nesmiselnost, neprimernost; - očitek	2) retorično vprašanje: - neodobranje, nesmiselnost, neprimernost; - očitek
		3) »prav ti je«
Pomeni	1) Zakaj jokaš?	1) Zakaj jokaš?
	2) Ne jokaj.	2) Ne jokaj.
	3) Morali bi me opozoriti, pa me niste!	3) Moral bi biti tiho, pa nisi bil!
		4) Ne bi smela riniti.
Omejitve	1) V zgradbi ni mogoče uporabiti prehodnega glagola, če element <i>что</i> zaseda njegovo valenčno mesto.	1) V zgradbi ni mogoče uporabiti prehodnega glagola, če element <i>kaj</i> zaseda njegovo valenčno mesto.
	2) V zgradbi ni mogoče uporabiti predloga pred elementom <i>что</i>.	2) V zgradbi ni mogoče uporabiti predloga pred elementom <i>kaj</i>.
	3) V zgradbi ni mogoče uporabiti elementa <i>что</i>, ki nastopa v vlogi vprašalnega zaimka, tudi če ne zaseda valenčnega mesta prehodnega glagola.	3) V zgradbi ni mogoče uporabiti elementa <i>kaj</i>, ki nastopa v vlogi vprašalnega zaimka, tudi če ne zaseda valenčnega mesta prehodnega glagola.
	4) Besednega reda členkov <i>что</i> in <i>же</i> v zgradbi ni mogoče spremeniti.	4) Besedni red členkov <i>kaj</i> in <i>pa</i> v zgradbi je mogoče spremeniti.

Skladenjske značilnosti	- Zgradba dopušča negacijo (pomeni in funkcije se ohranijo).	- Zgradba dopušča negacijo (pomeni in funkcije se delno ohranijo).
	- Zgradba dopušča izpust členka <i>же</i> (funkcije se ohranijo).	- Zgradba dopušča izpust členka <i>па</i> (funkcije se delno ohranijo).
	- Za nespremenljivima deloma in med spremenljivimi deli se lahko pojavijo drugi elementi.	- Za nespremenljivima deloma in med spremenljivimi deli se lahko pojavijo drugi elementi.
	- Med nespremenljivima deloma se ne morejo pojaviti drugi elementi.	- Med nespremenljivima deloma se lahko pojavijo drugi elementi.
	- Primeri brez spremenljivega dela NP – Nom niso pogosti.	- Primeri brez spremenljivega dela NP – Nom so pogosti.
	- Glagolski čas ne vpliva na pomene in funkcije.	- Glagolski čas vpliva na pomene in funkcije.
	- Izpust členka <i>же</i> ne vpliva na funkcije.	- Izpust členka <i>па</i> vpliva na funkcije.
	- Negacija ne vpliva na funkcije.	- Negacija vpliva na funkcije.
Zgradba z vidika družbenega pričakovanja	- <i>Что же ты илачешь, злая?:</i> V taki situaciji se ne joka .	- <i>Kaj pa jokaš, saj nisi punčka:</i> Jok se za fante ne spodobi .
	- <i>Что же не предупредили?:</i> Ker me niste opozorili, niste opravili svoje dolžnosti . Zaradi vašega ravnanja se bom znašla v težavah.	- <i>Kaj pa čvekaš?:</i> Ker nisi molčal, nisi opravil svoje dolžnosti . Zaradi tvojega ravnanja se bom znašel v težavah.
		- <i>Kaj pa rinete?:</i> Vsak bi se moral brigati le zase. Vmešavanje v tuje zadeve se ne spodobi.

Razlike med rusko in slovensko zgradbo	- Zgradba nima funkcije »prav ti je«.	- Zgradba ima funkcijo »prav ti je«.
	- Primeri brez spremenljivega dela NP – Nom niso pogosti.	- Primeri brez spremenljivega dela NP – Nom so pogosti.
	- Glagolski čas ne vpliva na pomene in funkcije.	- Glagolski čas vpliva na pomene in funkcije.
	- Besednega reda členkov <i>чио</i> in <i>же</i> ni mogoče spremeniti.	- Besedni red členkov <i>kaj</i> in <i>pa</i> lahko spremenimo.
	- Med nespremenljivima deloma se ne morejo pojaviti drugi elementi.	- Med nespremenljivima deloma se lahko pojavijo drugi elementi.
	- V primeru negacije se ohranijo vsi pomeni in funkcije.	- V primeru negacije se ne ohranijo vsi pomeni in funkcije.
	- V primeru izpusta členka <i>же</i> se ohranijo vse funkcije.	- V primeru izpusta členka <i>pa</i> se ne ohranijo vse funkcije.

Pregled primerov vzporednega korpusa

Pri pregledu ruske zgradbe v korpusu NKJRJa smo v paralelnem slovenskem korpusu naleteli na naslednje primere:

(81) rus: *Ну чио же ты всё не едешь и не едешь?* (NKJRJa)

sln: *Kaj je s tabo, da kar ne prideš in ne prideš?*

(82) rus: *Ну, чио же вы замолчали?* (NKJRJa)

sln: *No, kaj ste utihnili?*

(83) rus: *Ну, чио же ты медлишь?* (NKJRJa)

sln: *No, kaj čakaš?*

(84) rus: *Чио же ты просто не дал ему в морду?* (NKJRJa)

sln: *Zakaj ga nisi preprosto počil na gobec?*

(85) rus: *Чио же тебя все не печатаюй?* (NKJRJa)

sln: *Zakaj ti še vedno ničesar ne objavijo?*

(86) rus: *Вы что же это волнуете интуриста?* (NKRJa)

sln: *Zakaj vznemirjate tujega turista?*

(87) rus: *Что ж спрашиваете, если всё знаете?* (NKRJa)

sln: *Kaj pa sprašujete, če že vse veste?*

Iz zgornjih primerov je razvidno, da slovenski prevodi ruske zgradbe ustrezajo funkciji **retoričnega vprašanja oz. zavračanja vedenja ali dejanja**, kot je očitno pri primerih (82), (83), (87) in **vprašanja *zakaj*** (vsi ostali primeri). Pri tem je členek *pa*, ki ima v slovenski zgradbi vlogo povezovalnega poudarnega členska, izpuščen pri vseh zgornjih primerih, razen pri primeru (87). To pomeni, da se funkcija retoričnega vprašanja ob izpustu členska *pa* ohrani, kar potrjuje našo trditev v tretjem poglavju.

Oglejmo si še razmerje slovenskih zgradb in njihovih ruskih ustreznice v NKRJa korpusu:

(88) sln: *Kaj pa nisi šel z njo?* (NKRJa)

rus: *Что же вы не пошли вместе?*

(89) sln: *Sliš, dekle, kaj pa hodiš: stopi gor!* (NKRJa)

rus: *Слышь, девочка, что ты иешком-то, полезай сюда!*

(90) sln: *Kaj pa jesa?* (NKRJa)

rus: *Что он там бормочет?*

(91) sln: *Kaj pa tečeš? Saj bomo čakali pri mlinu!* (NKRJa)

rus: *Что бежишь? У мельницы подождём!*

Zgornji primeri demonstrirajo funkcijo **retoričnega vprašanja** z izražanjem **zavračanja vedenja ali dejanja** in **očitka** (88). Pri ruskih prevodih je členek *же* ponekod izpuščen kot lahko vidimo pri primerih (89), (90) in (91). To ponovno priča o pravilnosti naše trditve v tretjem poglavju, da se v ruski zgradbi funkcija retoričnega vprašanja ob opustitvi členska *же* ohrani.

Sklep

V pričujočem prispevku smo pokazali, da obravnavani ruska zgradba *Чүүо же* + NP – Nom + VP in slovenska zgradba *Kaj pa* + (NP – Nom) + VP ustrežata teoretičnemu pojmu *konstrukcija* po navedenih merilih konstrukcijske slovnice: imata namreč določen in skoraj popolnoma ujemajoč se nabor pomenov (*zakaj to delaš, ne delaj tega, moral bi to narediti* – z izjemo dodatnega slovenskega pomena »prav ti je«), ki zahteva točno določeno strukturo – njuni spremenljivi (NP – Nom, VP) in nespremenljivi deli (*чүүо же, kaj pa*) so natanko določeni in skoraj povsem enaki (slovenski spremenljivi del NP – Nom je pogosto izpuščen). Iz analize je razvidno, da so sopostavljeni primeri večbesedni izrazi z (v celoti) nekompozicijskim pomenom, ki se spreminja v odvisnosti od drugih elementov (izpust členka *pa*, glagolski čas, besedni red in negacija v primeru slovenske konstrukcije). Tabela dokazuje, da je z vidika omejitev oz. pogojev rabe sopostavljenih konstrukcij podobnosti več kot razlik.

Zaključimo lahko, da sopostavljeni primeri kažejo na tesno zvezo med semantično, skladenjsko in pragmatično ravno, ki definira omejitve in pogoje za uporabo obravnavanih konstrukcij. Potrdimo lahko Fillmorjevo izhodišče, da so idiomatske oz. obrobne konstrukcije tesno povezane s formalnim slovničnim sistemom, saj njegove prvine najdemo med zahtevanimi pogoji uporabe obravnavanih konstrukcij (npr. raba osebnega zaimka oz. samostalniške zveze v imenovalniku). Iz sopostavitve primerov je očiten tudi vpliv splošnega družbenega pričakovanja na rabo in razumevanje sporočila: govorec želi s svojo oceno situacije vplivati na sogovorca oz. mu pokazati normo, ki ji ni sledil (npr. *kaj pa jokaš? – jok je za punčke*), pri čemer je sam pod vplivom objektivne norme družbene skupnosti v kateri živi. Poudariti pa je potrebno, da prisotnosti posredovanja družbenega pričakovanja nismo ugotovili pri vseh primerih oz. je nismo našli pri primerih z vprašanjem *zakaj in ali*.

Členki so tisti, ki perspektivo govorca pokažejo in jo poudarijo. V naših sopostavljenih konstrukcijah izražajo nerazumevanje situacije, zavračanje dejanja, očitke in pametovanje (slednje velja le za slovensko konstrukcijo). Nimajo samostojnega slovničnega in predmetnega pomena ter so semantično in funkcijsko odvisni od strukture v kateri se nahajajo, hkrati pa so sposobni pomen celotne strukture tudi

spreminjati. Mehanizmi konstrukcijske slovnice so orodje, ki nas bo pripeljalo do opredelitve pomena konstrukcije, s tem pa do razumevanja funkcij in pomenov členkov v njej, saj so členki v veliki večini deli nekompozicijskih konstrukcij. Oblika, pomen in komunikacijska funkcija konstrukcij so neločljivo povezani. Med njimi je mogoče ugotoviti posplošitve na ravni posameznega jezika in na ravni več jezikov. Teoretična in metodološka izhodišča konstrukcijske slovnice, ki smo jih preizkusili, so pokazala, da sta zgradbi konstrukciji, ki imata podobne pomene, funkcije in obliko ter podobne pogoje in omejitve uporabe. Predvidevamo, da je takšnih konstrukcij s členki še več in predpostavljamo, da obstajajo tudi take, ki so zgrajene podobno, a imajo različen pomen. Zato sem nam zdi nujno potrebno izdelati slovar konstrukcij s členki v ruščini in slovenščini.

Literatura/References:

- Fillmore, Charles J. (1988a). The Mechanisms of Construction Grammar. *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 14. 35–55. (In English.)
- Fillmore, Charles J., Kay, Paul and O'Connor, Catherine. (1988b). Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone. *Language*, 64/3. 501–538. (In English.)
- Fillmore, Charles J. and Kay, Paul. (1998). Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The What's X doing Y? Construction. *Language*, 75/1. 1–33. (In English.)
- Fillmore, Charles J. (2008). Border Conflicts: FrameNet Meets Construction Grammar. In J. DeCesaris. *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*. Barcelona: Institut Universitari de Linguística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra. 219–224. (In English.)
- Fillmore, Charles J. (2006). Frame semantics. *Cognitive Linguistics: Basic Readings*, 34. 373–400. (In English.)
- Goldberg, Adele E. (1995). *Constructions: A Construction Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press. (In English.)
- Goldberg, Adele E. (2006). *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press. (In English.)
- Goldberg, Adele E. (2019). *Explain Me This: Creativity, Competition, and the Partial Productivity of Constructions*. Princeton: Princeton University Press. (In English.)
- Иомдин, Леонид Лейбович. (2013). Несколько русских микросинтаксических конструкций, содержащих слово что. *Русский язык: конструиционные и лексико-семантические подходы: тезисы докладов*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН. [Iomdin, Leonid Lejbovič. (2013). Neskol'ko russkih mikrosintaksičeskih konstrukcij, soderžaščih slovo čto. *Russkij jazyk: konstrukcionnye i leksiko-semantičeskie podhody: tezisy*

- dokladov. Sankt-Peterburg: Institut lingvističeskikh issledovanij RAN]. 21–22. (In Russian.)
- Иомдин, Леонид Лейбович. (2015). Конструкции микросинтаксиса, образованные русской лексемой раз. *Slavia-časopis pro slovanskou filologii*. [Iomdin, Leonid Lejbovič. (2015). Konstrukcii mikrosintaksisa, obrazovannye ruskoj leksemoj raz. *Slavia-časopis pro slovanskou filologii*], 84/3. 291–306. (In Russian.)
- Janda, Laura A. et al. (2018) A Constructicon for Russian: Filling in the Gaps. In: B. Lyngfelt et al. (Eds.): *Constructicography: Constructicon Development Across Languages*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 22. 165–181. (In English.)
- Кобозева, Ирина Михайловна. (2007). Полисемия дискурсивных слов и возможности её разрешения в контексте предложения (на примере слова вот). *Труды международной конференции «Диалог 2007»*. [Kobozeva, Irina Mihajlovna. (2007). Polisemija diskursivnyh slov i vozmožnost' jejo razrešenija v kontekste predloženija (na primere slova vot). *Trudy meždunarodnoj konferencii »Dialog 2007«*]. 250–255. (In Russian.)
- Кустова, Галина Ивановна et al. (2006). Семантическая разметка и семантические фильтры для Национального корпуса русского языка. *Труды международной конференции «Корпусная лингвистика 2006»*. [Kustova, Galina Ivanovna et al. (2006). Semantičeskaja razmetka i semantičeskije filtry dlja Nacional'novo korpusa russkogo jazyka. *Trudy meždunarodnoj konferencii »Korpusnaja lingvistika 2006«*]. 209–218. (In Russian.)
- Николаева, Татьяна Михайловна. (1985). *Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков)*. Москва: Издательство Наука. [Nikolajeva, Tat'jana Mihajlovna. (1985). *Funkcii častice v vyskazyvanii (na materiale slavjanskijh jazykov)*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka]. (In Russian.)
- Николаева, Татьяна Михайловна. (2013). *Лингвистика. Избранное*. Москва: Языки славянской культуры. [Nikolajeva, Tat'jana Mihajlovna. (2013). *Lingvistika. Izbranoe*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury]. (In Russian.)
- Падучева, Елена Викторовна. (1977). Понятие презумпции в лингвистической семантике. *Семиотика и информатика*. [Padučeva, Elena Viktorovna. (1977). Ponjatie prezumpcii v lingvističeskoj semantike. *Semiotika i informatika*], 8. 91–124. (In Russian.)
- Рахилина, Екатерина Владимировна. (2008). Семантика русских именных конструкций с генитивом: 'устойчивость'. *С любовью к слову*. [Rahilina, Jekaterina Vladimirovna. (2008). Semantika russkijh imennyh konstrukcij s genitivom: 'ustojčivost''. *S ljubov'ju k slovu*]. 338–350. (In Russian.)
- Рахилина, Екатерина Владимировна. (2010). *Лингвистика конструкций*. Москва: Азбуковник. [Rahilina, Jekaterina Vladimirovna. (2010). *Lingvistika konstrukcij*. Moskva: Azbukovnik]. (In Russian.)
- Рахилина, Екатерина Владимировна, Летучий, Александр Борисович. (2012). Русские конструкции со временным значением: о границах настоящего времени. *Präsens: Сборник научных трудов*. Москва: ОЛМА Медиа Групп. [Rahilina, Ekaterina Vladimirovna, Letučij, Aleksandr Borisovič. (2012).

- Russkie konstrukcii so vremennym značeniem: o granicah nastojaščego vremeni. *Präsens: Sbornik naučnih trudov*. OLMA: Media Grupp]. 224–242. (In Russian.)
- Рахилина, Екатерина Владимировна, Александр Борисович Летучий. (2013). Начальная стадия грамматикализации значений глагольной множественности в квазиграмматических конструкциях. *Славянское языкознание: XV Международнй съезд славистов*. Минск: Индрик. [Rahilina Jekaterina Vladimirovna, Aleksandr Borisovič Letučij. (2013). Načal'naja stadija grammatikalizacii značenij glagol'noj množestvennosti v kvazigrammatičeskikh konstrukcijah. *Slavjanskoje jazykoznanie: VX Meždunarodnyj s'ezd slavistov*. Minsk: Indrik]. (In Russian.)
- Рахилина, Екатерина Владимировна, Тестелец, Яков Георгиевич. (2016). Научное наследие Ч. Филлмора и современная теория языка. *Вопросы языкознания*. [Rahilina, Ekaterina Vladimirovna, Testelec, Jakov Georgievič. (2016). Naučnoe nasledie Č. Fillmora i sovremennaja teorija jazyka. *Voprosy jazykoznanija*], 2. 7–21. (In Russian.)
- Rahilina, Ekaterina Vladimirovna, and Uhlik, Mladen. (2019). Construction Grammar and Slavic. *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics*. Brill. (In English.)
- Smolej, Mojca. (2015). Členek v sodobnem slovenskem jezikoslovju. *Obdobja*, 34. 671–678. (In Slovenian.)
- Стародумова, Елена Алексеевна. (2002). Частицы русского языка (разноаспектное описание). Владивосток: Издательство Дальневост. [Starodumova, Elena Alekseevna. (2002) Časticy russkogo jazyka (raznoaspektnoe opisanie). Vladivostok: Izdatel'stvo Dal'nevost]. (In Russian.)
- Стародумова, Елена Алексеевна. (1997). Русские частицы (письменная монологическая речь). Москва: Институт русского языка Российской академии наук. [Starodumova, Elena Alekseevna. (1997). Russkie časticy (pis' mennaja monologičeskaja reč'). Moskva: Institut russkogo jazyka Rossijskoj akademii nauk]. (In Russian.)
- Шведова, Наталия Юльевна. (1960). *Очерки по синтаксису русской разговорной речи*. Москва: Издательство академии наук СССР. [Švedova, Natalija Jul'evna. (1960). *Očerki po sintaksisu ruskoj razgovornoj reči*. Izdatel'stvo akademii nauk SSSR]. (In Russian.)
- Шведова, Наталия Юльевна. (1980). *Русская грамматика. В двух томах*. Москва: Институт русского языка Российской академии наук СССР. [Švedova, Natalija Jul'evna. (1980). *Russkaja grammatika. V dvuh tomah*. Moskva: Institut russkogo jazyka Rossijskoj akademii nauk SSSR]. (In Russian.)
- Виноградов, Виктор Владимирович. (1972). *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва: Издательство «Высшая школа». [Vinogradov, Viktor Vladimirovič. (1972). *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva: Izdate'lstvo »Vysšaja škola«]. (In Russian.)

Viri

- A Constructicon for Russian, Karp for Konstruktikon. Available at: <https://spraakbanken.gu.se/karp/#?mode=konstruktikonrus&lang=eng&advance>

d=false&hpp=25&extended=and|rus-construction (accessed February 1, 2024). (In English.)

GigaFida 2.0 — GigaFida, korpusna besedilna zbirka. Available at: <http://www.gigafida.net> (accessed February 1, 2024). (In Slovenian.)

Ляшевская, Ольга Николаевна, Шаров, Сергей Александрович. (2009). *Новый частотный словарь русской лексики*. Москва: Азбуконик. [Ljaševskaja, Ol'ga Nikolajevna, Šarov, Sergej Aleksandrovič. (2009). *Novyj častotnyj slovar' russoj leksiki*. Moskva: Azbukovnik]. (In Russian.)

Национальный корпус русского языка [Nacional'nyj korpus ruskogo jazyka].

Available at: <https://ruscorpora.ru> (accessed February 1, 2024). (In Russian.)

Žele, Andreja. (2014). *Slovar slovenskih členkov (Zbirka Slovarji)*. Ljubljana: Založba ZRC. (In Slovenian.)